

CHET TILI O'RGATISH JARAYONIDA NAZORATNING AHAMIYATI

Latipova Difuza Amrillayevna,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Toshkent, O'zbekiston

E-mail: ldilfuza313@gmail.com

Nuraliyeva Sarvinoz Hamraqulovna,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Toshkent, O'zbekiston

E-mail: snh1908@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada chet til ta'limini sifatli va samarali amalga oshirishda nazoratning o'rnini haqida fikr yuritiladi. Nazorat ob'yekti, nazoratning vazifasi va maqsadlari aniqlanadi. Nazoratning turlari, shakllari va usullari yoritiladi. O'quvchilarga chet tilini o'rgatishda nazoratning zarurligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nazorat, horijiy tillar, ko'nikma, malaka, joriy nazorat.

Insoniyat hamma davrlarda ham o'zi yashayotgan, shuningdek, o'zidan ilgari mavjud bo'lgan dunyova xalqlar haqida yaxshiroq bilishga intilgan. Bu istak uni notanish madaniyatlar haqida ma'lumotlar yig'ishga, ularni tahlil qilishga undadi. Bu esa o'zga (chet) tilni bilish ehtiyojini keltirib chiqardi va bu ehtiyoj hozirgi kunda ham o'zining dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Mamlakatning dunyo hamjamiyatiga kirib borishi, fan va texnika rivojlangan yangi davrda dunyo mamlakatlari bilan tengma-teng raqobatga kirisha olishi uchun bir nechta chet tillarni mukammal bilishni talab etadi.

Bu borada yurtimizda ham ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Mustaqillik sharofati bilan chet tillarning o'qitilishiga alohida e'tibor berilmoqda. Chet tillarni o'rgatish tizimini yanada takomillashtirish, shuningdek, kadrlarni xalqaro talablarga javob beradigan qilib tayyorlashni ko'zda tutadigan ko'plab qonun va qarorlar qabul qilindi. Ularga ko'ra, mustaqil O'zbekiston Respublikasining har bir fuqarosi o'z kasbiga oid chet tilidagi adabiyotlarning asl nusxasini o'qiy olishi, o'qilgan materialni tushunishi va uni o'z kasbida qo'llay olishi lozim. Bu esa o'z navbatida chet tilini mukammal o'rganishni taqozo etadi. Buyuk nemis shoiri Gyote aytganidek, "Kim chet tillarini bilmasa, u o'z ona tilini ham bilmaydi".

Chet tilini o'qitishni sifatli va samarali amalga oshirish uchun ta'lim jarayonida turli zamonaviy va sinalgan metodlardan foydalaniladi. Bu metodlar bilan bir qatorda chet tili ta'limini yanada yaxshilash uchun o'quvchilar egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z vaqtida nazorat qilish ham katta ahamiyatga

ega. Dastlab “bilim”, “ko‘nikma”, “malaka” tushunchalarining mohiyati va bir-biridan farqli jihatlarini aniqlab olish zarur.

Bilim-bu kishilarning tabiat, jamiyat va undagi biror sohaga oid egallagan ma'lumotlarining inson tafakkurida aks ettishi.

Ko‘nikma-insonning ilgarigi tajribalari asosida muayyan faoliyat yoki harakatni amalga oshirish qobiliyati. Amaliy faoliyatga, bilimlarni amalda qo‘llay bilishga oid faoliyatning tarkibiy qismidir.

Malaka-(qobiliyat, iste’dod, xususiyat) muayyan kasb, ishni yaxshi o‘zlashtirish natijasida orttirilgan mahorat.

Yuqoridagi izohlardan quyidagicha xulosa qilish mumkin: Chet tilidagi bilim deganda, biror bir xorijiy til, uning leksikasi, grammatikasi va fonetikasi haqida nazariy ma'lumotlarga ega bo'lish tushuniladi. Ko‘nikma esa o‘sha nazariy bilimlarni amalda qo‘llay olish qobiliyatidir. Malaka deganda, egallangan ko‘nikmalar juda yaxshi o‘zlashtirilib, mahorat darajasiga yetishishi tushuniladi. Odatda chet tili nazariy emas, balki amaliy maqsadda o‘rganiladi. Bu degani, biz xorijiy tilni shu tilda nazariy bilimlarga ega bo'lish uchun emas, balki o‘sha tilda muloqot olib borish uchun o‘rganamiz. Demak, chet tilini egallanganlik darajasi tekshirilganda, bilim emas, balki egallangan ko‘nikma va malakalar tekshiriladi. Ko‘nikmalarni tekshirish paytida leksik, grammatik talaffuzni o‘zlashtirish saviyasi, nutq faoliyati turlarida ularning qo‘llanilish darajasi nazorat qilinadi. Malakalar tekshirilganda esa nutq faoliyati turlaridan muloqot vositasi sifatida foydalana olish me'yori o‘lchanadi. Demak, chet tilida nazorat ob'yekti deganda, egallangan ko‘nikma va malakalar tushuniladi. Tekshiriladigan narsa, hodisa ma'lum bo'ldi. Keyingi o‘rinlarda tekshirishning vazifasi va maqsadi haqida so‘z yuritamiz.

O‘quvchilarning chet tilini qay darajada o‘zlashtirayotganligini bilish va bu jarayonda yuzaga kelayotgan qiyinchilik hamda muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etish uchun hamnazorat zarur. Nazorat o‘zi nima? Nazorat-ishning, narsaning ahvoli, borishi, kishining yurish-turishini kuzatish, tekshirish, taftish qilish. Nazorat qilish-ta’lim oluvchining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlariga asoslanib, unga keyingi o‘qitish jarayonini qanday tashkil qilish bo‘yicha to‘g‘ri qaror qabul qilishga yo‘naltirishdir. Demak, nazorat ta’lim jarayonining asosiy komponentlaridan biri. Nazorat o‘qituvchi va o‘quvchilar orasidagi “Qayta aloqa” vositasi bo‘lib, u yoki bu til materialini nutq faoliyati turlarining birida ishlatish darajasini, u o‘quvchilar uchun qanday qiyinchilik tug‘dirishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi. Didaktik adabiyotlarda aytilishicha, tizimli ravishda o‘tkaziladigan nazorat o‘rgatish xarakteriga ega bo‘lib, u materialni xotirada saqlashga va hosil qilingan ko‘nikma va malakalarni yo‘qolmasligiga yordam beradi. Demak, nazorat paytida ham ta’lim beriladi, o‘rgatiladi. Bu nazoratning o‘rgatuvchilik funksiyasidir. Bundan tashqari nazoratning aniqlash, to‘g‘rilash, ogohlantirish, intiltirish va umumlashtirish kabi funksiyalari ham mavjud.

Nazorat-bu o'quvchilarning chet tilini qay darajada o'zlashtirayotganligini tekshirishdir. Aynan nima tekshiriladi? Yuqorida tilga olinganidek, chet tilida egallangan ko'nikma va malakalar tekshiriladi. Ularga qo'yilgan talablar va me'yorlar mavjud. Bu talablar chet tili o'qitishning turli bosqichlarida turlicha bo'lgani uchun, nazorat qilishda ularni hisobga olish kerak. Nutq faoliyati turlarini amaliy egallash ko'rsatkichlari asosiy va qo'shimcha mezonlar bilan o'lchanadi: asosiy mezonda faoliyatning quyi chegarasi, qo'shimcha mezonda esa yuqoriroq darajasi aniqlanadi. Chet tilda nutq faoliyati turlarining sifat va miqdor ko'rsatkichlari metodika ilmda aniqlab berilgan. Nazorat qilishda ana shu mezonlarga tayanish maqsadga muvofiqdir.

Nazoratning quyidagi turlari farqlanadi:

1. Joriy (kundalik nazorat) 2. Mavzuviy nazorat 3. Oraliq nazorat 4. Yakuniy nazorat

Joriy nazorat chet tili ta'limida keng tarqalgan bo'lib, ta'lim samaradorligini ta'minlovchi eng muhim omil sanaladi. Bu nazoratga ko'ra o'quvchi har kuni so'rab boriladi.

Mavzuviy nazorat chet til ta'limida dolzarb bo'lib, har bir mavzu yakunida o'tkaziladi. Bu o'quvchi tomonidan aniq mavzuning o'zlashtirib olinishi darajasini aniqlash imkonini beradi.

Oraliq nazorat ma'lum mavzulardan bir nechitasi yoki yarim yillik yakunida o'tkaziladi. Natijada o'quvchilarning mavzu yoki mavzu to'plamlarini o'zlashtirib olish darajalari aniqlanadi.

Yakuniy nazorat o'quv yili tugagandan so'ng o'tkaziladi va o'quvchining yil bo'yi olgan bilim, ko'nikma va malakalarining rivojlanish darajasi belgilanadi.

Tizimli ravishda o'tkazilgan nazorat o'quvchilarni har doim o'z ustida ishlashga, darsga doim tayyor turishga, o'tilgan mavzuni yoddan chiqarmay, uzoq muddat xotirada saqlashga yordam beradi. Bularning barchasi o'quvchilarda doimiy dars tayyorlash va o'tilganlarni takrorlab turish ko'nikmasini hosil qiladi. Bu ko'nikma ta'lim jarayoniga katta yordam beradi. O'qitishni osonlashtiradi.

O'quvchilar faoliyatini nazorat qilishning quyidagi shakllari mavjud:

1. Individual, yolg'iz, yakka nazorat, frontal, yoppasiga nazorat
2. Og'zaki nazorat, yozma nazorat
3. Bir tilli yoki ikki tilli nazorat.

Turli nutq faoliyatlari uchun nazoratning ham har xil shakllardan foydalanish mumkin. Bir vaqtning o'zida bir nechta nazorat shakllarini ham qo'llasa bo'ladi. Bu har bir o'qituvchining o'ziga bog'liq va nazorat olib borilayotgan guruhning o'ziga xosliklaridan kelib chiqib tanlanadi.

Individual nazorat har bir o'quvchiga alohida yondashishga yordam bersa, yoppasiga nazorat bir vaqtning o'zida hamma o'quvchini baholash imkonini beradi. Bu vaqtni tejashga yordam beradi. Tejalgan vaqt esa xatolarni to'g'irlashga sarflanadi. Og'zaki fikr bayon etish malakalari og'zaki tarzda tekshiriladi. Unda o'quvchining chet tilda fikr bildirishga harakati (o'z-o'zidan

gapirib ketishi), gapirish tezligi, to'xtab/to'xtamay gapirishi, nutq vaziyatiga muvofiq/nomuvofiq fikr bayon etishi kabilar nazorat qilinadi.

Yozma nazoratning ham birmuncha afzalliklari mavjud:

1.Yozma shaklda nazorat qilinganda, bir vaqtning o'zida barcha o'quvchilarni tekshirish mumkin.

2.Yozma ishlarni og'zaki javoblarga nisbatan ko'rib chiqish ancha qulay.

3.Yozma ishlardagi xatolarni tavsiflash va tahlil qilish qulaydir [3,211].

Nazorat jarayonida ona tilining ishtiroki ham ta'qiqlanmaydi.Bu esa o'quvchiga o'zlashtirilayotgan mavzu yoki matnning ayrim murakkab joylarini yaxshiroq tushunishga va aytib berishga yordam beradi.

Chet til mashqlar orqali o'rganiladi.Nazorat vaqtida ham turli mashqlardan foydalaniladi.Bu nazoratning usullari deyiladi.Qanday mashqlarni tanlab olish tekshirilayotgan faoliyat turiga bog'liq.

Nazoratning barcha turlari,shakllari va usullari birgalashib,bitta maqsadni ko'zda tutadi: O'quvchilarning chet tilidagi bilim, ko'nikma va malakalarini egallaganlik darajasini aniqlash, bu jarayondagi muammo va kamchiliklarni topish va bartaraf etish, bo'shliqlarni to'ldirish hamda samarali usullardan davomli foydalanish.Nazorat vaqtida ham ta'lim berib,o'quvchilarni o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash. Bir so'z bilan aytganda, o'quvchilarda xatolardan cho'chimaslik, aksincha, ularni to'g'irlash uchun ko'proq va yaxshiroq o'qishga turtki berishdan iboratdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Alimov Sh, Ismoilov A. Chet tili o'qitish metodikasi fanidan ma'ruzalar. Andijon. 2007.

2. Jalolov J. Chet tili o'qitish metodikasi.Toshkent. 1996.

3.Saydaliyev S. Chet tili o'qitish metodikasidan ocherklar. Namangan. 2004.